

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Gensoru Önergelerinin İşleyişi ve Uygulamasında Karşılaşılan Sorunlar

Problems Encountered in the Functioning and Implementation of Proposals of Confidence in the Second Constitutional Period

Ahmet Ali Gazel*

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu Yazar:
Corresponding author:

* Afyon Koatepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
agazel@aku.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7211-6032

Başvuru / Submitted:
18 Ekim 2022

Kabul / Accepted :
22 Kasım 2022

DOI: 10.20860/ijoses.1191092

Atıf / Citation:

Gazel, A. A. "İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Gensoru Önergelerinin İşleyişi ve Uygulamasında Karşılaşılan Sorunlar". Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 18(2022): 69-78.

Benzerlik / Similarity: %25

Öz

Kânun-ı Esasi'nin tam olarak parlamenter sisteme göre yapılandırılmamış olmasından dolayı, I. Meşrutiyet Dönemi'nde parlamenter sistem pek çok yönden eksik kalmıştır. 1909 yılına gelindiğinde ise Kânun-ı Esasi'de yapılan değişikliklerle, parlamenter sistem oldukça demokratik bir yapıya kavuşturulmuştur. Parlamenter denetim açısından en önemli değişiklik ise hükûmetin meclise karşı sorumlu hale getirilmiş olmasıdır. Ancak bazı hukuki eksiklikler ve tecrübesizlikler nedeniyle denetim mekanizmalarının işleyiş ve uygulamasında sorunlar yaşanmıştır. Örneğin ne anayasada ne de 1877 Mebusan ve Ayan Meclisleri iç tüzüklerinde, soru önergesine ait bir kural bulunmamaktadır. Bu nedenle II. Meşrutiyet Dönemi'nde soru önergeleri çeşitli tartışmalara neden olmuş ve bu dönemde soru önergeleri teamüllere göre işlemiştir.

Gensoru, hem anayasada ve hem de Mebusan İç tüzüğünde yer almıştır. Ancak nazırların meclise karşı sorumlu olmaması gensoruyu işlevsiz hale getirmiştir. 1909 yılında, gensoru açısından Kanun-ı Esasi'de önemli değişiklikler yapılmış ve hükûmet üyeleri Mebusan Meclisi'ne karşı sorumlu hâle getirilmiştir. Hatta Türk parlamento tarihinde ilk defa bir sadrazam güvensizlik oyu ile iktidardan düşürülmüştür. Makalede gensoru önergesinin işleyişi ve karşılaşılan sorunlar özellikle Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi'ne dayalı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Parlamenter Denetim, İkinci Meşrutiyet, Gensoru

Abstract

Due to the fact that the Kanun-ı Esasi was not fully structured according to the parliamentary system, the parliamentary system was in complete in many aspects during the First Constitutional Period. However, with the changes made in the Kanun-ı Esasi in 1909, the parliamentary system was given a very democratic structure. The most important change in terms of parliamentary control is that the government has been made accountable to the parliament. However, due to some legal deficiencies and in experience, problems have been experienced in the function and application of control mechanisms. For example, neither in the constitution nor in the by laws of the 1877 Members of Parliament and Ayan Assemblies, there is no rule pertaining to a parliamentary question. For this reason, in the Second Constitutional Period, the parliamentary questions caused various debate and in this period, the parliamentary questions were processed according to the conventions.

The no-confidence question took place both in the constitution and in the Mebusan Bylaws. However, the fact that the ministers were not responsible to the assembly rendered the interrogation dysfunctional. In 1909, important changes were made in the constitution in terms of no-confidence and the members of the government were made responsible to the Parliament.

In the article, the functioning of the no-confidence motion and the problems encountered are explained especially based on the Memorandum of Understanding of the Majlis-i Mebusan. In addition, the present and research works of the period were also used.

Keywords: Parliamentary Auditing, Second Constitutional Monarchy, Interpellation

Giriş

Parlamentar yönetim, yasama ile yürütme ilişkilerine uyum ve denge getirme temeline dayanan bir sistemdir. Bu sistemin üç ana unsuru vardır: Birincisi, bir veya iki meclisten oluşan seçilmiş bir parlamento, ikincisi kral veya Başkan statüsünü de haiz bulanabilecek sorumsuz bir devlet başkanı, üçüncüsü ise devlet başkanı tarafından meydana getirilen ve siyasî bakımdan parlamentoya karşı sorumlu olan kabinedir (Güneş, 1956: 57-65; Başgil, 1960: 339).

Kabinenin parlamento üzerindeki yetkileri; meclisi toplantıya çağırarak, gerektiğinde meclisi feshederek yeni seçimlere gitmek, kanun teklifinde bulunmak ve güvenoyu istemek şeklinde özetlenebilir. Buna karşın parlamentonun da kabine üzerinde murakabe hakkı ve görevi vardır. Bu murakabe ve kontrolün yaptırımı ise kabinenin veya bakanların parlamento önündeki sorumluluğudur. Kabinenin veya münferiden üyelerinin maruz kalabilecekleri mesuliyet siyasî, cezaî veya malî olabilir (Güneş, 1956: 70-77). Parlamento önündeki mesuliyetleri ise parlamenter rejimin *alâmet-i fârikası* (İslam, 1966: 17) olarak görülen siyasî mesuliyettir. Siyasî mesuliyet müşterek olabilir, ancak malî ve cezaî mesuliyet şahsîdir. Malî ve cezaî mesuliyetin oluşabilmesi için kanunların ihlal edilmiş olması gerekmektedir. Ancak siyasî mesuliyet bu kadar somut ve açık değildir. Siyasî mesuliyet bir suç veya kusur olmaktan ziyade parlamento ile kabinenin tamamı veya bir kısım üyeleri arasındaki görüş farkı mahiyetindedir. Siyasî mesuliyetin neticesi ise istifa veya iktidardan düşürülme şeklinde sonuçlanır. Bunu sağlayan mekanizma da *güvensizlik* oyudur (İslam, 1966: 6-7). Siyasî mesuliyet, ancak görevde olan kabine veya kabine üyeleri için geçerlidir. Cezaî ve malî sorumluluk ise hem hâlen görevde bulunanlara hem de ayrılmış olanlara teşmil edilebilmektedir (İslam, 1966: 17-19).

Parlamentoların kabineleri denetleme ve kontrol vasıtaları; soru, gensoru, meclis araştırması, meclis soruşturması ve genel görüşmedir. Bunlar arasında soru önergeleri dolaylı etki eden bir murakabe vasıtasıdır. Daha çok kamuoyunun dikkatini belli bir noktaya çekerek, kabineyi veya kabinenin bir üyesini parlamentonun ve kamuoyunun tenkit nazarı altına sokmaya matuftur. Netice itibarıyla sadece bir parlamento üyesinin, kabineden veya kabinenin bir üyesinden bilgi istemesinden ibaret olan bir murakabe vasıtasıdır. Gensoru ve meclis araştırması ise soru önergesinin aksine, neticeleri itibarıyla hükûmeti veya üyelerini doğrudan etkileyebilen murakabe vasıtalarıdır. Zira bunların sonucunda verilebilecek bir güvensizlik oyu ile kabine veya bazı üyeleri görevden düşülebilmektedir (İslam, 1966: 7-8). Meclis soruşturması yoluyla da ilgili bakanın veya başbakanın Yüce Divan'a gönderilmesi mümkündür.

İkinci Meşrutiyet Döneminde Gensoru Önergelerinin İşleyişi ve Karşılaşılan Sorunlar

Meclisin hükûmeti denetleme vasıtalarından birisi de “bir veya müteaddit milletvekilinin, hükûmetten yahut muayyen bir bakandan, genel bir görüşmeye ve bunun neticesinde hükûmetin veya ilgili bakanın siyasî mesuliyetini tazammun edebilecek bir karara müncer olacak şekilde, sözlü izahat talep” etmesinden ibaret olan gensorudur.

Gensoru, genel bir görüşmeye yol açtığı için sorudan açık bir şekilde ayrılmaktadır. Ayrıca gensoru sonunda gerekli görülürse, hükûmetin siyasî mesuliyeti yoluna gidilebilecek olması da sorudan farkını göstermektedir. Gensoru hükûmete, başbakana veya ilgili bir bakana yöneltilir ve daima Meclis Başkanlığına verilir. Bazı ülkelerde gensoru verilir verilmez hükûmete bildirilirken, bir kısım ülkelerde ise önerge kabul olunup gündeme alındıktan sonra hükûmete bildirilmektedir. Gensoru gündeme alındıktan sonra ya iç tüzükte belirtilen ya da hükûmet veya meclis tarafından tespit edilen bir günde görüşülür. Eğer hükûmet rıza gösterirse, verildiği oturumda da görüşülebilir (Özbudun, 1962: 72-77).

Gensoru hem Kanun-ı Esasi'de ve hem de ilk Mebusan İç tüzüğünde yer almıştır. Kanun-ı Esasi'nin 38. maddesi gensoru ile ilgilidir. Bu maddeye göre mebuslar çoğunlukla bir nazırın gensoru önergesini cevaplamak için meclise gelmesini isterse, nazır ya bizzat mecliste bulunmalı ya da maiyetindeki memurlardan birini göndererek sorulacak sorulara cevap vermelidir. Bununla beraber, nazır gerekli görürse sorumluluğu üzerine alarak cevabını erteleme hakkına da sahiptir (Kili-Gözübüyük, 2000: 46).

1909 yılında, gensoru açısından Kanun-ı Esasi’de önemli değişiklikler yapılmıştır. 30. maddede yapılan değişiklikle hükümet üyeleri Mebusan Meclisi’ne karşı sorumlu hale getirilmiştir. Artık nazırlar, hükümetin genel siyasetinden müştereken ve kendi nezaretlerindeki işlerden de şahsen Mebusan Meclisi’ne karşı sorumludurlar. Kanun-ı Esasi’nin gensoru ile ilgili 38. maddesinde yapılan değişiklikle ise, bir nazır hakkında mecliste çoğunluğun oyu ile güvensizlik oyu verilirse, nazır görevinden düşecektir. Sadrazam hakkında güvensizlik oyu verilirse kabine iktidardan düşürülmüş olacaktır (Kili-Gözübüyük, 2000: 86-87).

Mebusan İç tüzüğünün 29, 30 ve 31. maddeleri gensoru ile ilgilidir. 29. maddeye göre hükümet üyelerinden gensoru teklif edecek mebusun, Başkanlığa gerekçeyi içeren (esbab-ı mucibeyi havi) bir önerge vermesi gerekmektedir. Bu önerge mecliste okunduktan sonra, hakkında görüşme yapılmadan kabul veya reddi yönünde oylama yapılır. Önerge oy çokluğu ile kabul olunursa gün tayin edilir ve kendisinden gensoru olunacak nazırın o gün meclise gelmesi veya emrindeki memurlardan birini göndermesi için davetname yazılır (Madde 29). Cevaplandırması için gensoru verilen nazır, konu hakkında açıklama yaptıktan sonra, önce önerge sahibi mebus, daha sonra da diğer mebuslar söz alabilmektedir (Madde 30). Daha sonra açıklamaların yeterli olup olmadığı hakkında oylama yapılır ve gerekçe gösterilmesini teklif eden olursa nazırın, gerekçeyi ihtiva eden yazılı bir belge tanzim ederek Başkanlığa sunması gerekir. Gerekçe istenmezse bu teklif hakkında öncelikli olarak oylama yapılır (Madde 31) (Armağan, 1972: 64-65).

I. ve II. Meşrutiyet Dönemleri boyunca, gensoru önergeleri hakkında bu iç tüzük maddeleri tatbik edilmiştir. Gerçi II. Meşrutiyet Dönemi’nde iç tüzüğün bu maddeleri değiştirilmek istenmiş (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC), Devre: 3, İctima Senesi: 5, İnikad: 25, I: 306-307) ancak maddeler görüşülmeden Meclis feshedilmiştir.

II. Meşrutiyet Dönemi’nde gensoru önergesi vermek isteyen mebusun, Başkanlığa gerekçeyi içeren yazılı bir önerge vermesi gerekiyordu. Gensoru önergelerini verecek mebus sayısı hakkında iç tüzükte herhangi bir kısıtlama ve sınırlama yoktur. II. Meşrutiyet Dönemi’nde tek imzalı gensoru önergeleri olduğu gibi, birden fazla imzanın olduğu gensoru önergeleri de bulunmaktadır. Parlamenter sistemde siyasî parti adına da gensoru önergesi verilebiliyor olmasına rağmen, II. Meşrutiyet Dönemi’nde böyle bir uygulama yoktur. Gensorular genelde şahsî olarak verilmiştir. Bununla birlikte Ahali Fırkası Reisi Gümülcine Mebusu İsmail Bey, bir gensoru önergesini fırkası adına verdiğini belirtmiştir (MMZC, D.: 1, İ.S.: 3, İ.: 42, II: 41).

Önerge sahibi isterse gensoru önergesini geri alabilmektedir. II. Meşrutiyet Dönemi’nde bunun zamanına dair bir sınırlama da bulunmamaktadır. Örnek olarak, Ankara mebusu Mahir Said Efendi, Dâhiliye Nazırının cevaplandırması için verdiği gensoru önergesini mecliste okunduktan sonra geri almıştır (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 26, I: 560). Aynı konudaki önergeler ise birleştirilmiş ve kendisinden gensoru olunan nazır, iki önergeye birlikte cevap vermiştir (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 37, II: 134).

Gensoru önergesi Başkanlığa verildikten sonra gündeme alınıyor ve daha sonra Başkanlığa veriliş sırasına göre, Meclis Genel Kurulu’nda okunuyordu. Genel Kurul’da okunduktan sonra esas konunun görüşülmesine girilmeyerek, önergenin kabul ya da reddi için oylama yapılıyordu. Çoğunlukla kabul olunursa bir gün tayinine karar veriliyor ve kendisinden gensoru olunacak olan nazırın o gün meclise gelmesi veya maiyetindeki memurlardan birini göndermesi için, gensoru olunacak madde açıkça belirtilerek, Meclis Başkanı tarafından davetname yazılıyordu.

İç tüzükte gensorunun ne kadar süre içinde cevaplanacağına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Gensoru önergelerinin hangi gün cevaplanacağı ise Meclis tarafından belirlenmiştir.¹ Ancak bazen ilgili nazırla görüşerek gün tayin edildiği de olmuştur.² İlk başlarda gensoru için haftada belirli bir gün tayin edilmemesi

¹ Bazı gensoru önergelerinde ise mebuslar gensorunun hangi gün cevaplanması gerektiğini de belirtmişlerdir. Örnek olarak Halep Mebusu Ali Cenani Bey ve arkadaşları İstanbul Müdde-i Umumiliği’ne yapılan atama ile ilgili gensoru önergelerine, Cumartesi günü cevap verilmesini istemişlerdir. MMZC, D.: 1, İ. S.: 1, İ.: 86, IV, s. 127-130.

² Nazırlarla görüşerek gün tayin edilmesi teklifi zaman zaman mebusların tepkisine neden olmuştur. Örnek olarak, İstanbul Mebusu Hüseyin Cahit Bey’in Kâmil Paşa’nın dış politikasına ait verdiği gensoru önergesinin kabul edilmesi üzerine, bazı mebuslar Sadrazam ile görüşülerek bir gün tayin edilmesini istemiştir. Kırkkilise Mebusu Mustafa Arif Bey ise, gün tayinin Meclisin hakkı ve yetkinde

meclisi hayli sıkıntıya sokmuş ve mebuslar zamanının çoğunu gensoru önergelerine ayırmak zorunda kalmışlardır. Bu durum hem meclisin zaman kaybına hem de gensoruya cevap verecek olan nazırların boş yere mecliste beklemelerine ve neredeyse her gün meclise gelmelerine neden olmuştur. Bu sıkıntıyı dile getirenlerden biri Üsküp mebusu Said Efendi'dir: "Bunlar için bir gün tahsis edilmeli. Her gün nazırların buraya celbi taraftarı değilim." (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 14, I: 246). Bu sıkıntı üzerine Zöhrap Efendi, "Perşembe gününün bilcümle istizahat" günü olmasını teklif etmiştir (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 14, I: 243). Yapılan müzakereler neticesi cumartesi günü gensoru günü olarak kabul edilmiştir (MMZC, D.: 1, İ. S.: 1, İ.: 14, I: 244). Ancak bu karara her zaman uyulmamıştır.

Bazı gensoru önergeleri ise mecliste okunduktan sonra incelenmek üzere komisyonlara gönderilmiştir. Komisyonlar önergeyi inceleyerek meclise bir rapor sunmuş ve bu rapora göre de mecliste gensorunun kabul edilip edilmeyeceğine karar verilmiştir (MMZC, D.: 1, İ. S.: 1, İ.: 25, I: 537).³ Bunun yanında komisyonlar mebusların verdikleri bazı önergeleri de gensoruya çevirerek meclise sevk etmişlerdir.⁴

Gensoru önergesi metninin Genel Kurulda okunması da zaman zaman problem olmuştur. Önergeler gündeme alındıktan sonra iç tüzük gereği mecliste okunması gerekmektedir. Ancak Meclis Başkanı bazen önergelerin tam metnini okutmak yerine, özetini okutmuş ve bundan sonra da önergeyi oya sunmuştur. Bu durum önerge sahibi mebusların itirazına neden olmuştur (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 18, I, s. 334). Bununla birlikte II. Meşrutiyet Dönemi'nde gensoru önergelerinin genelde tam metni okunmuştur.

Gündeme alınmadan okunan gensoru önergeleri de olmuştur.⁵ Bunun yanında Meclis Başkanı, önergelerin bazılarını da mecliste kabul edilmeden gündeme almıştır. Örnek olarak, Meclis Başkanı Dersim mebusu Lütfi Fikri Bey'in, idare-i örfiyyenin uzatılması ile ilgili gensoru önergesi hakkında bilgi verdikten sonra, bu önergeyi gündeme almak istediğini söylemiştir. Mebuslar, kabul edilmemiş bir önergenin gündeme alınamayacağını belirterek karşı çıkmışlarsa da Meclis Başkanı, bu hassas konunun akşama kadar tartışılacağını söyleyerek gündeme eklediğini tekrarlamıştır (MMZC, D.: 1, İ. S.: 3, İ.: 57, III: 12).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde cevaplandırması için gensoru verilen bazı nazırlar, çeşitli mazeretler öne sürerek gensoru önergesini cevaplandırmak istememişlerdir. Mebuslar buna sert tepki göstermişlerdir. Bu konuda en sert tepkiyle karşılaşanlardan biri şeyhülislâm Ziyaeddin Efendi olmuştur. Meclisin tepkisi üzerine, şeyhülislâm açıklama yapmak üzere 13 Mart 1909'da İstanbul Mahkemesi Naibi Hasan Lütfi Efendi'yi meclise göndermiştir (MMZC, D.: 1, İ.S.:1, İ.: 39, II: 267).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde birkaç gensoru önergesine, Meclis Başkanının telkini ile yazılı cevap verilmiştir.⁶ Buradan da anlaşılacağı gibi gensoru önergelerinin cevaplanması konusunda ilk başlarda bazı

olduğunu savunarak Sadrazam ile görüşmeye gerek olmadığını söylemiştir: "Kanun diyor ki "Meclis-i Mebusan böyle bir kararı kabul ettiği zaman kendisi bir gün tayin edecek, o gün için bir davetname tastir edilecek" bu günü tayin Meclisin hakkıdır. Tayin edilen gün için de makam-ı âlinizden bir davetname yazılacaktır. Falan mesele hakkında izahat vermek için geliniz denecektir". MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 32, I, s. 96.

³ Ancak gensoru önergelerinin komisyonlara gönderilmesine Kütahya Mebusu Ahmet Ferit Bey karşı çıkmıştır. MMZC, D.: 1, İ.S.: 2, İ.: 30, I, s. 656.

⁴ Amasya Mebusu İsmail Hakkı Paşa, 26 Ocak 1909 tarihinde Ziraat Bankası'nın Maliye Hazinesi'nden alacağı olan üç milyon liranın ödenmesi ve banka idaresinin özerk bir idare haline getirilmesi için bir önerge vermiştir. Önerge kanunî bir düzenlemeye ait olduğu için Layiha Komisyonu'na havale edilmiştir. Komisyon 9 Şubat 1909 tarihinde, konunun Maliye Nazırından gensoru şeklinde sorulması yönünde karar belirtmiştir. Ancak Meclis'te yapılan oylamada gensoru önergesi kabul edilmemiştir. MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 25, I, s. 536-537.

⁵ 9 Nisan 1910 tarihindeki 69. oturumda Tensikat Kanunu zeylinin görüşülmeye başlanacağı sırada Gümülcine Mebusu İsmail Bey, Arnavutluk Olayları hakkında acil bir önergesi olduğunu söyleyerek söz istemiştir. Meclis Başkanı, heyete bunun kabul edip etmediklerini sorması üzerine Aydın Mebusu Bekir Sıtkı Bey, "umum takrirler Salı günü okunuyor. Eğer bir mebusun verdiği karar tercih olunursa biz de aynı tercihi isteyeceğiz" diyerek karşı çıkmıştır. Ancak önergenin okunmasına karar verilmiştir. MMZC, D.: 1, İ.S.: 2, İ.: 69, I, s. 655.

⁶ Örnek olarak, Meclis Başkanı 8 Mayıs 1909 tarihinde Sivas Mebusu Dagavaryan Efendi'nin çiftçilere tohumluk sağlanması ile ilgili gensoru önergesine Dâhiliye Nezareti'nin yazılı cevap vermesini teklif etmiştir. Denizli Mebusu Gani Bey, "istizah buraya gelmekle olur Reis Beyefendi" diyerek Başkanının teklifine karşı çıkmıştır. Ancak Meclis Başkanı hükümetin henüz güvenoyu almadığına dikkat çekerek yazılı cevap verilmesini istediğini tekrarlamış ve itirazlara rağmen kabul ettirmiştir. MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 68, III, s. 276.

belirsizliklerin olduğu dikkati çekmekte ve bir anlamda soru önergesi ile karıştırılmaktadır. Karesi Mebusu Muharrem Hasbi Efendi ve arkadaşlarının, nazırların vazifelerinin gereği olarak göndermeye mecbur oldukları kanun tasarılarını meclise göndermemeleri hakkındaki gensoru önergesi görüşülürken Meclis Başkanı, “şimdi efendim, bir tahrire istizah var, bir de şifahen, buraya çağırıp sormak var” demesi ilk başlarda gensoru önergesinin cevaplanması konusundaki belirsizlik ve kararsızlığı açıkça göstermektedir (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 26: 563).

Bir gensoru önergesi ise Patrikhanenin talebi ve meclisin de bunu uygun bulmasıyla görüşülmemiştir (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 23, I: 462-463). Bazı önergeler ise şekli şartlara uygun olmadığı gerekçesiyle sahibine iade edilmiştir (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 40, IV: 314). Bazıları ise aslı olmayan duyumlara dayandığı gerekçesiyle kabul edilmemiştir (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 47, IV: 512). İki gensoru önergesi ise meclis tarafından soru önergesine dönüştürülmüştür (MMZC, D.: 1, İ.: 2, İ.: 69, III: 658).

Gensoru önergeleri bazen isim okunarak, ancak genellikle el kaldırılarak kabul edilmiştir. Eğer 15 mebus tarafından, önergenin isim okunarak oya sunulması istenirse, Meclis Başkanı buna uymak zorundaydı (MMZC, D.: 1, İ.S.: 3, İ.: 59, III: 91).⁷ Gensoru kabul edildikten sonra başkan, önergenin lehinde veya aleyhinde herhangi bir konuşmaya müsaade etmemiştir (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 25, I: 538). Gensoru önergesinde konuya hangi nazırın cevap vermesi gerektiği belirtilmemişse, buna meclis karar vermiştir.⁸ Ayrıca meclis, bazen önergede açıklama istenen nazırı da değiştirmiştir. Örnek olarak, Trablusgarp mebusu Mahmut Naci Bey, Sudan’a giden ticaret yolları üzerinde telgraf hattı inşası ile ilgili gensoru önergesine Ticaret ve Nafia Nazırının cevap vermesini istemiş, ancak meclis bu konuda Dâhiliye Nazırının açıklama yapmasını uygun bulmuştur (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1 İ.: 43, II: 343-345). Meclis bazen daha önceden gensoruya cevap vermesine karar verilmiş olan nazırı da değiştirmiştir. Örnek olarak, Şam mebusu Mehmet Aclanî ve Cebel-i Garbî Mebusu Süleyman el-Barunî Efendilerin, Hicaz Demiryolunun tamamlanması için alınan tedbirler hakkındaki gensoru önergesine Ticaret ve Nafia Nazırının cevap vermesine karar verilmiştir. Ancak adı geçen nazırın cevabını ertelemek istemesi üzerine, gensoru önergesini Sadrazamın cevaplandırmasına karar verilmiştir (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 14, I: 241).

Meclis, gensoru önergesi olarak verilmeyen bir önergeyi de gensoru olarak kabul etmiştir. 1 Mart 1909’da¹² mebus Meclis Başkanlığı’na Hicaz Demir yollarında düzenin sağlanmasıyla ilgili bir önerge vermişler ve bu konuların gereğinin yapılması için önergelerinin sadarete havale edilmesini istemişlerdir. Ancak meclis bu önergeyi, Dahiliye Nazırının cevaplandırması için gensoru önergesine dönüştürmüştür (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 36, II: 110-111).

Hükûmetin gensorunun kabul veya reddi yönünde görüş belirtmesi, meclis tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Örnek olarak, 20 Haziran 1910’da Canik mebusu Nail Bey, Almanya’dan satın alınması kararlaştırılan savaş gemilerinin gecikmesi ve büyük havuzun tamiri ihalesindeki usulsüzlük hakkında Bahriye Nazırının cevaplandırması için bir gensoru önergesi vermiştir. Önergenin özeti okunduktan sonra, o sırada mecliste bulunan Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa bu konu hakkında gensoru önergesi verilemeyeceğini, zira sorumluluğun eski nazırda olması dolayısıyla güvensizlik verilebilecek bir nazırın mevcut olmadığını belirtmiştir. Ayrıca sadrazam, bu konudan haberlerinin olduğunu ve soruşturmanın da devam ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Gümülcine mebusu İsmail Bey Sadrazamın böyle bir teklifte bulunamayacağını savunmuştur:

...ve esna-yı istizahta, bugün kabinede bulunmayan bir zat hakkında istizahı kabul edersiniz, edemezsiniz yolunda idare-i kelim hakkı yoktur. Dünyanın hiçbir tarafında kendisine sual varid olan, bir sual bir istizah karşısında bulunan Heyet-i Vükelâdan biri siz bana bu tarzda soramazsınız diye idare-i kelim edemez. İstizah

⁷ Halep Mebusu Boşo Efendi’nin toplantı özgürlüğünün kısıtlanmasıyla ilgili gensoru önergesi için renkli oy pusulaları ile oylama yapılmış ve önergeye 130 ret, 50 kabul oyu çıkmış ve önerge reddedilmiştir. MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 37, II s. 158-159.

⁸ Örnek olarak, Amasya Mebusu Arif Fazıl Efendi, Yunan Harbi’ndeki şehit ve gaziler ile bunların dul ve yetimlerine yardım için kurulan komisyonunun yolsuzluklarına dair önergesinde gensoruyu kimin cevaplaması gerektiğini belirtmemiştir. Meclis’te yapılan müzakerede gensorunun Sadrazam tarafından cevaplandırılmasına karar verilmiştir. MMZC; D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 15, I, s. 266.

şekline koyamazsınız diyemez. İstizahtan sonra gelir, burada mütalaatı neden ibaret ise onu beyan eder”(MMZC, D.: 1, İ.S.: 2, İ.: 118, VI: 418).

Cevaplandırması için gensoru verilen nazır, kendisine bildirilen günde meclise gelerek açıklamalarda bulunmuş, kendisi gelemezse maiyetindeki memurlardan birisini göndermiştir. Nazırın veya vekilinin cevabından sonra önce gensoru sahibi olan mebus, ondan sonra da diğer mebuslar konuşma izni alabilmiştir. Ancak meclis arzu ederse, nazır gensoruyu cevaplamadan önce gensoru sahibi önergesi hakkında açıklama yapmıştır.

Nazır isterse, Kanun-ı Esasi'nin 38. maddesine dayanarak açıklamasını erteleme talebinde bulunabilmiştir. II. Meşrutiyette bunun birkaç örneği vardır. Sadrazam Kâmil Paşa, hükûmetinin haricî politikası hakkında verilen gensoru önergesi sırasında açıklamasını üst üste üç defa ertelemiştir (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 9, I: 111). Genelde bu erteleme girişimleri de pek tepkiyle karşılaşmadan kabul edilmiştir. Bununla birlikte meclisin tepkisine neden olan birkaç erteleme girişimi bulunmaktadır. Bunlardan biri Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın⁹, bir diğeri de Harbiye Nazırı Nâzım Paşa'nın erteleme teklifleridir (MMZC, D.: 2, İ.S.: 1, İ.: 46, II: 637-638). Ancak en sert tepkiyi Sadrazam Kâmil Paşa görmüştür. Harbiye ve Bahriye nazırlarını değiştirdiği için gensoru önergesi verilen Kâmil Paşa açıklamasını üç defa erteleyince, 13 Şubat 1909 tarihinde hakkında güvensizlik oyu verilerek iktidardan düşürülmüştür (Gazel, 2007: 192-199).

Eğer nazır isterse açıklamasını gizli oturumda yapabilmektedir.¹⁰ Ayrıca nazır isterse gününden önce de gensoru önergesine cevap verebilmektedir.¹¹ Bunun yanında nazırın, aynı konuda açıklama isteyen gensoru önergelerine birlikte cevap verdiği de olmuştur.¹²

Bazen gensoru ile ilgili müzakereler bir oturumda bitirilememiş ve birkaç oturum devam etmiştir. Kütahya mebusu Abdullah Azmi Bey'in, Dâhiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa'nın cevaplandırması için 20 Ocak 1909'da verdiği gensoru önergesinin görüşülmesi üç oturum devam etmiştir (MMZC; D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 17, I: 368-398; MMZC; D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 17, I: 435-436).

Gensoru önergelerinin müzakeresi sırasında gensoru konusunun dışında başka bir konunun konuşulması da bazen tepkiyle karşılanmıştır. Örnek olarak, Kâmil Paşa Hükûmetinin haricî politikası hakkındaki gensoru görüşülürken, Paçedoref Efendi haricî politika hakkında konuştuğundan sonra dâhilî siyaset hakkında da konuşmaya başlayınca bir mebus Paçedoref Efendi'ye, iç tüzük gereği “*siyaset-i dahiliyeye nakl-i kelam*” edemeyeceği uyarısında bulunmuştur (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 9, I: 171-180). Bununla birlikte, İkinci Meşrutiyet Dönemi'ndeki gensoru görüşmelerinde, mebusların genelde konuşulan konu açısından belirli bir hareket serbestliğine sahip olduğu dikkati çekmektedir.

Nazır veya vekili cevap verdikten ve mebuslar tarafından müzakere yapıldıktan sonra açıklamanın yeterli olup olmadığı hakkında oylama yapılmıştır. Gerekçe istenmesini teklif eden olur ise gerekçeyi açıklayan yazılı bir belge tanzim edilerek Başkanlığa verilmesi gerekiyordu. Gerekçe istenmesine gerek olmadığı yönünde bir teklif olursa, bu teklif hakkında öncelikli olarak oylama yapılmıştır.

⁹ Mebusların tepkisi üzerine Harbiye Nazırı aynı gün yerine vekil göndermiştir. MMZC, D.: 1, İ.S.: 4, İ.: 11, I, s. 273-278.

¹⁰ Örnek olarak, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa Yıldız Sarayı'nda bulunan evrak, para ve değerli eşyalar hakkında verilen gensoru önergesine gizli oturumda cevap vermek istemiş ve müzakere gizli olarak yapılmıştır. MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 109, V, s. 314.

¹¹ Dâhiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa, 14 Ocak 1909'da daha sonra cevap vermesi gereken bazı önergeleri de cevaplamak istemiştir. İstanbul Mebusu Kozmîdi Efendi, o günkü gündeme dâhil olmadığı için buna karşı çıkmıştır. Canik Mebusu Mehmet Ali Bey ise soru ile gensorunun hâlâ tam olarak ayrılmadığına dikkat çekerek nazırın Pazartesi gün vereceği cevabı o gün verebileceğini savunmuştur: “Zaten rüfeka-yı kiramin verdikleri takrirlerin ekserisi sual tarzındadır. Avrupa'da sual ve istizah vardır. Fakat bizim talimatname sual ve istizah ayırmıyor. İkisini de birbirine karıştırdığı için, sual şeklinde olan şey, istizah şekline konur. İstizah başkadır. Binaenaleyh eğer o istizahnameleri her gün vermekle her şeyi istizah şekline komakla bütün nuzzar-ı kiramı buraya getirmiş oluruz. Mademki Nazır Paşa burada bulunuyorlar, tekrar Pazartesi gelmemek için bu gün sorabilirsiniz”. Neticede Nazırın diğer konulara da cevap vermesine izin verilmiştir. MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 12, s. 188.

¹² Maliye Nazırı Rıfat Bey, 27 Mart 1909 tarihinde, daha önce satın alınmış bazı binaların geçmiş dönem idarecilerinin kullanımında olup olmadığına ilişkin İstanbul Mebusu Mustafa Asım Bey'in gensoru önergesi ile Karesi Mebusu Muharrem Hasbi ve Ali Galip Beylerin aynı konudaki gensoru önergesine birlikte cevap vermiştir. MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 47, II, s. 492.

Müzakere sonunda çeşitli öneriler verilmişse, iç tüzük gereği bunların hepsi okunduktan sonra oylama yapılmaktaydı (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 23, I, s. 474). Ancak hükümet bunlardan hangisini kabul ederse o oylanmaktaydı. Eğer 15 mebus isim okunarak oylama yapılmasını teklif ederse, Başkanlık buna uymak mecburiyetindeydi. II. Meşrutiyet Dönemi'nde isim okunarak oya sunulan birçok gensoru önergesi bulunmaktadır. Bazen de oylamalar, önemine binaen, renkli oy pusulaları kullanılarak yapılmıştır (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 37, II: 154).¹³

Nazırın veya vekilinin açıklamaları yeterli görüldükten sonra ne nazıra ne mebuslara söz verilmemiştir. Örnek olarak, 23 Ocak 1909 tarihinde Bolu mebuslarının vakıflarla ilgili gensoru önergesine Evkaf-ı Hümayun Nazırı Şemsettin Bey cevap vermiştir. (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 17, I: 297-298). Arkasından önerge sahibi diğer mebuslar söz almış ve çeşitli iddialarda bulunmuşlardır. Neticede açıklama yeterli görülmüştür. Nazır, tekrar söz alarak iddialara cevap vermek istemiştir. Mebuslar ise cevap yeterli görüldükten sonra nazırın konuşmasının Kanun-ı Esasi'ye aykırı olduğunu söyleyerek karşı çıkımlarına üzerine nazıra söz verilmemiştir (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 17, I: 307).¹⁴

II. Meşrutiyet Dönemi'nde gündemdeki maddelerin görüşülmesine ait belirli bir sıra olmadığı için gensoru önergeleri farklı zamanlarda, farklı sıralarda görüşülmüştür. Bununla birlikte bazı günlerdeki oturumlarda sadece gensoru ve soru önergeleri görüşülmüştür. Örnek olarak, 27 Şubat 1909 tarihindeki 35. oturumda sadece 4 gensoru ve 1 soru önergesine ait açıklamalar dinlenilmiştir (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 35, II: 44-81).

Birkaç gensoru önergesinde iki nazırdan açıklama istenmiştir.¹⁵ Gensoru önergesinde birden fazla nazırdan açıklama istenmesine rağmen, meclis bazen tek nazırın açıklama yapmasını uygun bulmuştur.¹⁶

II. Meşrutiyet Dönemi'nin ilk günlerinde önemli sayıda gensoru önergesinin gündeme geldiği görülmektedir. 11 Şubat 1909 tarihindeki 26. oturumda 18, 27 Ocak 1909 tarihindeki 19. oturumda 11 gensoru önergesi meclis gündemine gelmiştir (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 19, I: 339-340). Ancak bu durum gensoru önergelerinin üst üste birikmesine neden olmuş ve bunun üzerine Meclis Başkanı, zaman zaman mebusları uyarmak zorunda kalmıştır:

“İstizaha gelince, görüyorsunuz nezaretlerden geliyorlar. Her gün bekleyip bekleyip gidiyorlar, şimdiye kadar vuku bulan istizahat bitmedikçe istemeyiniz. Yani istizah kabul olunur, fakat sırası geldikçe. Ne vakit sırası gelirse o vakit. Nazırların da nezaretlerde işleri var, değil mi efendim? Adliye Nezareti'nden Evkaftan, Şehremaneti'nden kaç gündür beklediler (MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 40, II: 314).

Gerçi bu durumdan sadece Meclis Başkanı değil, mebuslar da rahatsız olmuştur. İstanbul Mebusu Zöhrap Efendi, gagesi bilgi olan soru ve gensoru önergelerine boşuna zaman aldığı için karşı olduğunu söylemiştir (MMZC, D.: 1, İ.S.: 2, İ.: 51, III: 28). Karesi Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi de “Kanun-ı Esasimizin Meclisimize bahsettiği bu hakkı lüzumsuz yere istimal edecek olursak meclis-i vükelânın burada teşekkül etmesi lazım gelir. Daima nazırlar burada hazır bulunmalıdırlar ki, meclis sordukça onlar cevap versinler ve daima bu cevaplarla meşgul olsunlar. İstizah gayet mühim bir şey için olunur... Böyle ufak tefek şeyler için önümüze

¹³ Trabluşgarp mebuslarının Maarif Nazırının cevaplandırması için verdiği ve 2 Ocak 1911 tarihinde Meclis gündemine gelen gensoru önergesinin isim okunarak oya sunulması hakkında on beş imzalı bir önerge olmadığı halde, önerge isim okunarak oya sunulmuştur. MMZC, D.: 1, İ.S.: 3, İ.: 23, II, s. 80-112.

¹⁴ Bir başka örnek, Selanik Mebusu Honeus Efendi'nin, Ayvalık'ta ilan olunan idare-i örfiye hakkında Dâhiliye Nazırının cevaplandırması için verdiği gensoru önergesinin müzakeresi sırasında yaşanmıştır. 3 Temmuz 1909 tarihinde Dâhiliye Nazırı gensoruya cevap vermiş ve açıklaması yeterli bulunmuştur. Cevap yeterli görüldükten sonra İstanbul Mebusu Kozmide Efendi söz istemiş, fakat söz verilmemiştir. MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 105, V, s. 162-167.

¹⁵ Tekfurdağı Mebusu Hacı Adil Bey, Fedakâran-ı Millet Cemiyeti üyelerinden bazılarının tevkif edilmelerinin sebebi hakkında verdiği gensoru önergesinde, hem Adliye, hem de Dâhiliye Nazırının konu hakkında açıklama yapmasını istemiştir. MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 19, Cilt. 1, s. 359.

¹⁶ Tekfurdağı Mebusu Hacı Adil Bey, Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nden bazı kişilerin kanunsuz olarak tevkif edilmeleri ve tahliyeleri hakkında Adliye ve Dâhiliye Nazırlarının cevaplandırması için bir gensoru önergesi vermiştir. Meclis'te ise sadece Adliye Nazırının açıklama yapmasına karar verilmiştir. MMZC, D.: 1, İ.S.: 1, İ.: 19, I, s. 359.

gelen şeyler hakkında istizah doğru değildir.” demiştir.¹⁷ Debre Mebusu Hasan Basri Bey ise güvenoyu verilen bir hükümet hakkında şüphelenmeye neden olacak bir delil göstermeden gensoru istenmesini doğru bulmadığını ve “kabineyi bütün gün hırpalamaktan memlekete mazarrat” olacağını söyleyerek gereksiz gensorulara karşı olduğunu açıklamıştır (MMZC, D.: 1, İ.S.: 2, İ.: 45, II: 458).

Cumhuriyet Dönemi’nde muhalefet milletvekilleri zaman zaman meclis çalışmalarını engellemek maksadıyla uzun metinli gensoru önermeleri vermişlerdir.¹⁸ Ancak II. Meşrutiyet Dönemi’nde verilen gensoru önermelerinde bu amacın ilk sıralarda olduğunu söylemek zordur. Zira belirtilen dönemde önerge metninin uzunluğu hakkında iç tüzükte bir sınırlama olmamasına rağmen verilen gensoru önermeleri içinde çok uzun bir metne rastlanmamaktadır.

İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde toplam 166 gensoru önergesi verilmiştir. Bunların 160’ı Birinci Yasama Döneminde, 1’i İkinci Yasama Döneminde ve 5’i Üçüncü Yasama Döneminde verilmiştir. Dördüncü Yasama Döneminde hiç gensoru önergesi verilmemiştir. Görüldüğü gibi en çok gensoru, Birinci Yasama Döneminde verilmiştir. Birinci Yasama Döneminin de en fazla Birinci Toplantı Yılında gensoru verilmiştir. Söz konusu yasama yılında 131 gensoru önergesi verilmiştir. Birinci Toplantı Yılı’nın 17 Aralık 1908 tarihinde başlayıp, 21 Ağustos 1909 tarihinde sona erdiği düşünülürse, bu sekiz aylık sürede 131 gensoru verilmesi rekor sayılabilir. Ancak bu gensoruların hepsi gensoru mahiyetinde değildir. Daha öncede belirtildiği gibi, mebusların ilk başlarda soru yerine gensoruyu kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Ancak zaman ilerledikçe mebuslar soru ile gensoru arasındaki farkı anlamışlar ve teferruata ait konular için soruyu, önemli meseleler için ise gensoruyu kullanmışlardır. Zira Dördüncü Yasama Döneminde hiç gensoru önergesi verilmezken 21 soru önergesi verilmiş olması bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bunun yanında mebusların yavaş yavaş değişik fırkalara dâhil olması ve fırkaların görüşleri doğrultusunda hareket etmeleri de gensoru sayısını etkileyen faktörlerden birisidir. İttihat ve Terakki mebusları genellikle, destekledikleri hükümetlerin yıpranmasını önlemek için gensoru vermemişler, verilenlerin de kabul edilmesini önlemek istemişlerdir (Gazel, 2007: 135-136).

Gensoru önermeleri içinde sonuçları açısından en kayda değer, Sadrazam Kâmil Paşa’nın kabinede yaptığı değişikliklerle ilgili olanıdır. Zira bu gensoru neticesinde Türk siyasî tarihinde ilk kez bir sadrazam güvensizlik oyu ile iktidardan düşürülmüştür. Türk siyasî tarihinde 1977 yılına kadar hiçbir hükümet gensoru neticesi düşürülmemiştir. Bu durum, İkinci Meşrutiyet Döneminde parlamenter denetimin ne kadar sağlıklı işlediğinin en açık göstergesidir. Nazırlar açısından gensorulara bakıldığında ise en çok gensoruya Dahiliye Nazırları, Sadrazamlar, Maliye Nazırları ve Ticaret ve Nafia Nazırları muhatap olmuştur. Kabineler açısından bakıldığında ise en çok gensoru önergesi Kâmil Paşa Hükümeti zamanında verilmiştir (Gazel, 2007: 138-145).

¹⁷ İstanbul Mebusu Hüseyin Cahit Bey, “..Halbuki vükelâ rahat oturmak için vükelâ olmamışlardır” diyerek verilen gensoru önermelerin normal olduğunu savunmuştur. MMZC, D.: 1, İ.S.: 2, İ.: 16, I, s. 322.

¹⁸ Millet Partisi Grup Başkan vekili Konya Milletvekili Seyyid Faruk Önder ve 6 arkadaşının, telefon konuşmalarının dinlendiği iddiasıyla ilgili olarak Ulaştırma Bakanı hakkında gensoru açılmasına ilişkin 16 Mart 1966 tarihli önermeleri 470 sayfadan oluşmuş ve sadece okunması 8 oturum sürmüştür. Şeref İba, *Parlamenter Denetim Yolları, Etkinliği ve Susurluk Örneği*, Ankara 1997, s. 110-111.

Sonuç

Kanun-ı Esasi ve Meclis-i Mebusan Dâhilî Nizamnamesi'ndeki hukukî eksikler ve mebusların parlamenter denetimin hukukî alt yapısından mahrum olmalarından dolayı, I. Meşrutiyet Döneminde sistemli ve istikrarlı bir parlamenter denetimden söz edilemez. Bu nedenle I. Meşrutiyetteki parlamenter denetim daha çok mebusların yetenekleri, cesaretleri ve o ana kadar kazandıkları bilgi birikimiyle sınırlı kalmıştır.

Parlamenter denetim açısından, II. Meşrutiyet Dönemi daha sistemli ve istikrarlıdır. Zira 1909 yılında Kanun-ı Esasi'de yapılan değişikliklerle, parlamenter sistem oldukça demokratik bir yapıya kavuşturulmuştur. Yasamanın önündeki birçok engel kaldırılmış ve yürütme karşısında yasama kuvvetlendirilmiştir. Artık mebuslar önceden izin almadan kanun teklifinde bulunabileceklerdi. Parlamenter denetim açısından en önemli değişiklik ise hükûmetin meclise karşı sorumlu hale getirilmiş olmasıydı. Nazırlar, hükûmetin genel siyasetinden müştereken ve kendi nezaretlerindeki işlerden de şahsen sorumlu olacaklardı. Bir nazır hakkında mecliste güvensizlik oyu verilirse nazır görevinden düşecekti. Sadrazam hakkında güvensizlik oyu verilirse hükûmet düşecekti. I. Meşrutiyet deneyiminden yararlanan ve 1909 yılındaki anayasal değişikliklerden destek alan mebuslar, II. Meşrutiyet Dönemi'nde dikkate değer bir parlamenter denetim gerçekleştirmişlerdir.

Genelde meclislerde en çok kullanılan denetim vasıtası, kullanım kolaylığından dolayı soru önergesidir. Ancak II. Meşrutiyet Dönemi meclislerinde durum böyle olmamıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde 166 gensoru önergesine karşılık, 94 soru önergesi verilmiştir. Bu durumun en önemli sebebi ise Kanun-ı Esasi'de ve Mebusan İç tüzüğünde soru ile ilgili bir kuralın olmamasıdır. Mebuslar hukukî kayıttan yoksun olduğu için ilk başlarda soru önergesi ile sorulabilecek birçok konuyu, gensoru önergeleriyle sormuşlardır.

Gensoru ise hem Kanun-ı Esasi'de ve hem de ilk Mebusan İç tüzüğünde yer almıştır. Kanun-ı Esasi'nin 38. maddesi gensoru ile ilgilidir. Bu maddeye göre mebuslar çoğunlukla bir nazırın gensoru önergesini cevaplamak için meclise gelmesini isterse, nazır ya bizzat mecliste bulunmalı ya da maiyetindeki memurlardan birini göndererek sorulacak sorulara cevap vermelidir. Bununla beraber, nazır gerekli görürse sorumluluğu üzerine alarak cevabını erteleme hakkına da sahiptir.

Mebusan İç tüzüğünün 29, 30 ve 31. maddeleri gensoru ile ilgilidir. 29. maddeye göre hükûmet üyelerinden gensoru teklif edecek mebusun Başkanlığa gerekçeyi içeren bir önerge vermesi gerekmektedir. Bu önerge mecliste okunduktan sonra, hakkında görüşme yapılmadan kabul veya reddi yönünde oylama yapılır. Önerge oy çokluğu ile kabul olunursa gün tayin edilir ve kendisinden gensoru olunacak nazırın o gün meclise gelmesi veya emrindeki memurlardan birini göndermesi için davetname yazılır. Cevaplandırması için gensoru verilen nazır, konu hakkında açıklama yaptıktan sonra, önce önerge sahibi mebus, daha sonra da diğer mebuslar söz alabilmektedir. Daha sonra açıklamaların yeterli olup olmadığı hakkında oylama yapılır ve gerekçe gösterilmesini teklif eden olursa nazırın, gerekçeyi ihtiva eden yazılı bir belge tanzim ederek Başkanlığa sunması gerekir. Gerekçe istenmezse bu teklif hakkında öncelikli olarak oylama yapılır. I. ve II. Meşrutiyet Dönemleri boyunca, gensoru önergeleri hakkında bu iç tüzük maddeleri tatbik edilmiştir. Ancak Kanun-ı Esasi'de ve özellikle Mebusan Meclisi İç tüzüğünde bazı konular net olarak ortaya konmadığı için gensoru önergesinin verilmesi, gündeme alınması, cevaplanması ve oya sunulması gibi konularda farklı zamanlarda birbirinden farklı uygulamalar görülebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Armağan, S. (1972). *Memleketimizde İctüzükler*, İstanbul.
- Balta, T.B. (1960). *Türkiye'de Yürütme Kudreti*, Ankara.
- Başgil, A. F. (1960). *Esas Teşkilât Hukuku*, İstanbul.
- Baytimur, G. (1998). *Meclis Araştırması Yoluyla Politik Yozlaşmanın Denetlenmesi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Gazel, A.A. (2007). *Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında Parlamenter Denetim (1908-1920)*, Konya.
- Güneş, T. (1956). *Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi*, İstanbul.
- İba, Ş. (1997). *Parlamenter Denetim Yolları, Etkinliği ve Susurluk Örneği*, Ankara.
- İslâm, N.L. (1966). *Türkiye'de Gensoru ve Meclis Tahkikatı*, Ankara.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*
- Onar, E. (1997). *Meclis Araştırması*, Ankara.
- Özbudun, E. (1962). *Parlâmanter Rejimde Parlamentonun Hükûmeti Murakebe Vasıtaları*, Ankara.
- Savcı, B. (1949). "Parlamenter Rejimli Hükûmetin Unsurları", *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, IV, Sayı: 1, 2 ve 3, 4, Ankara, s. 24-67.
- Kili, S.; Gözübüyük, A.Ş. (2000). *Türk Anayasa Metinleri*, İstanbul.
- Tengirşek, Y.K. (1981). *Vatan Hizmetinde*, Ankara.
- Teziç, E. (1980). *Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları ve İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları*, İstanbul.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İctüzüğü*, Ankara 1991.